

Hoofdstuk 13. Het Bijbelboek Spreuken, en wijsheidsliteratuur.

Inleiding. Ons onderwerp in dit hoofdstuk “Het Bijbelboek Spreuken, en wijsheidsliteratuur” is zeer breed. Want wat bedoelen we met “wijsheidsliteratuur”? Gaat het dan over diverse teksten in de Bijbelboeken die op de een of andere manier refereren aan de “Wijsheid” en dan zo ruim mogelijk opgevat? En wat is het verband met het Bijbelboek Spreuken? Bedoelen we met het begrip “wijsheidsliteratuur” na te gaan of er een bepaalde verbinding is met wijsheidsliteratuur in het Nabije Oosten? En zo ja wat is dat verband dan? En zo nee waarom dan niet? En wat heeft het Bijbelboek Spreuken er mee te maken? In elk geval willen we voorkomen dat er dubbelres ontstaan in vergelijking met wat eerder in deze studie gesteld is.

Graag wil ik eerst enige uitleg geven over wat wijsheidsliteratuur in het algemeen is. Achtereenvolgens komen daarna aan de orde: het genre van deze literatuur; het specifieke van de wijsheidsliteratuur; eventuele overeenkomsten en verschillen van deze literatuur van het Oude Testament, vergeleken met die van het Nabije Oosten; de ontwikkeling van de wijsheidsliteratuur; en ten slotte het doel van deze literatuur.

Wijsheidsliteratuur. Wanneer we spreken van “wijsheidsliteratuur” bedoelen we literatuur die op een bepaalde wijze is samengesteld rondom het thema “wijsheid”. Literatuur in het algemeen onderscheidt zich van lectuur al is het verschil moeilijk aan te geven. Literatuur is ook geen roman of een verhaal over bepaalde onderwerpen; al zijn deze nog zo mooi en kunstzinnig. In elk geval is wijsheidsliteratuur een schriftelijke weergave in poëtische vorm over het onderwerp “wijsheid”. Zo kunnen we deze vorm van literatuur het beste definiëren. We treffen deze wijsheidsliteratuur voornamelijk in het Bijbelboek Spreuken aan al vinden we die ook in andere Oudtestamentische Geschriften zoals Ruth, Esther, Job, Prediker, Hooglied, Klaagliederen en zogenoemde Wijsheidspsalmen die van oude datum zijn.

Uit bovenstaande is duidelijk dat we de wijsheidsliteratuur dienen af te grenzen tegenover bepaalde uitspraken in het Oude Testament op andere plaatsen dan bovengenoemde Bijbelboeken; al zijn deze belangrijk voor de exegese van Bijbelse poëtische en chokmatische geschriften. Het Bijbelboek Spreuken is daarbij een uitstekende verzameling van wijsheid in het Oude Testament.

Andere hierboven genoemde Bijbelboeken behoren ook tot wijsheidsliteratuur. Maar zij beschrijven niet de natuur van de wijsheid zelf maar vechten optimistische visies over het loon van de wijsheid aan. Wie het Bijbelboek Spreuken leest kan teleurgesteld worden wanneer deze lezer meent dat dit Bijbelboek slechts een manier van leven is. Natuurlijk onderwijst Spreuken ook moderne lezers in de juiste weg en waarschuwt tegen de verkeerde paden maar dit Bijbelboek is meer dan een verzameling opmerkelijke observaties, verboden en vermaningen en blijft daardoor één van de meest populaire Bijbelboeken. Want oorspronkelijk leert Spreuken dat wijsheid de beste vorm is van relatie omdat dit Bijbelboek begint met “de vreeze des HEEREN als het beginsel der wijsheid” (de leidraad van deze studie; Spreuken 1:7).

In het Bijbelboek Spreuken vinden we het hart van de wijsheidsliteratuur zoals Gods Woord ons die tekent. Want dit boek wil ons allen onder de leiding van Gods Geest brengen tot een leven voor Gods aangezicht zodat we in ons dagelijks gedrag uit genade onderscheid maken tussen wat wijs en dwaas is en eenmaal in Gods heerlijkheid zullen ingaan om Christus’ wil. Want Christus Jezus als de ware Wijsheid Gods heeft in Zijn woorden, gelijkenissen en uitspraken de Oudtestamentische wijsheidsliteratuur bevestigd (hoofdstuk 11 van deze studie). En wie de opmerkingen in het vorige hoofdstuk aangaande wijsheid en Bijbelse theologie, wijsheid en verbond, wijsheid en geschiedenis, wijsheid en profetie tot zich laat doordringen merkt dat de wijsheidsliteratuur een integraal deel is van Gods openbaring.

Het genre van de Wijsheidsliteratuur. De literaire en poëtische genres van de Bijbelse wijsheidsliteratuur zijn tamelijk breedvoerig onder woorden gebracht in hoofdstuk 10a. Graag verwijs ik daarnaar. Ook verwijs ik naar wat ik in hoofdstuk 11 heb gesteld bij het Bijbelse woord מִשְׁלַּח of spreuk. Spreuken zijn daarbij beknopte en puntige zinnen waarachter een wereld aan gedachten verborgen ligt. Trouwens, Spreuken 1:1 begint er ook mee: ‘De spreuken van Salomo, den zoon van David, den koning van Israël’. En voor spreuken staat er in het Hebreeuws מִשְׁלֵי, misjlej. Dat is dus het literaire genre van de wijsheidsliteratuur: spreuk of מִשְׁלֵי.

Hetzelfde woord wordt ook genoemd in Spreuken 1:6: *'Om te verstaan een spreuk en de uitlegging, de woorden der wijzen en hun raadselen'*. De Griekse equivalenten voor "spreuken" zijn *παροιμία* en *παραβολή*. Op grond van deze equivalenten hebben Oudtestamentische geleerden het Hebreeuwse woord voor "spreuken" wel uitgelegd als een belangrijk onderdeel van het pedagogische materiaal van de wijsheidsleraar; juist omdat het Hebreeuwse werkwoord dat aan het woord "spreuk" ten grondslag ligt in de betekenis nogal uiteenloopt. Want het kan "gelijken" betekenen maar ook "heersen".

Met zijn spreuk of gelijkenis is een ontvanger in staat een bepaalde situatie te beheersen. Het Spreukenboek geeft in allerlei gesprekken in Spreuken 1-9 en 10-31 daar verschillende voorbeelden van waarbij overeenkomstig de "vreeze des HEEREN" het oordeel "wijs" of "dwaas" uitvalt. Een en ander zal in het derde deel van deze studie uitgebreid besproken worden.

Het specifieke van de Wijsheidsliteratuur. Wat is nu het specifieke van de wijsheidsliteratuur. Wat kenmerkt wijsheidsliteratuur als zodanig? Naar het mij voorkomt zijn de gesprekken tussen vader en zoon het meest specifieke. Nu wordt van de kant van de Schriftkritische wetenschap deze gesprekken – ik zou haast zeggen: je kunt niet anders verwachten! – afgedaan alsof het dan zeker in de hellenistische tijd omstreeks 200-100 voor Christus zou gaan over gesprekken tussen een wijsheidsleraar of filosoof en zijn leerling. Dan blijft er natuurlijk van een Salomonische oorsprong van het Bijbelboek Spreuken niets over om nog maar te zwijgen van de Goddelijke inspiratie van dit Bijbelboek in het bijzonder.

Wat mijzelf betreft ik zeg niet dat in de hellenistische tijd deze gespreksvoering tussen een wijsheidsleraar en zijn leerling niet voorkwam maar ik zeg wel dat deze methode veel ouder is dan men gedacht heeft. Voor mij houd ik het erop dat in het Spreukenboek letterlijk verstaan sprake is van een vader tot zijn zoon en dat deze methode juist het specifieke is van een opvoeding in de vreeze des HEEREN in Oud-Israël en we in het Bijbelboek Spreuken er een schriftelijke neerslag van vinden.

De onderwijsmethode van een vader aan zijn zoon bestaat uit drie elementen: aansporing, les en conclusie. Het begint met een aansporing aan de ontvanger om goed op te letten. De les is het object van het onderwijs. En de conclusie brengt de les zo dichtbij het hart van de ontvanger dat hij wijs is om deze les in de praktijk van alle dag ter harte te nemen maar dat hij dwaas is om dat niet te doen. Voorbeelden zijn Spreuken 2:1 (aansporing), 2:12-19 (les), en 2:20-22 (conclusie); Spreuken 7:1-5 (aansporing), 7:6-23 (les), en 7:24-27 (conclusie).

In Spreuken 10-31 wordt in de eerste plaats veelvuldig gebruik gemaakt van een poëtische stijl waarover we eerder hebben geschreven. We verwijzen er graag naar.

In de tweede plaats drukken spreuken geen tijdloze waarheid uit maar zijn waar voor de rechte persoon op de rechte plaats. Soms lijken ze tegenstrijdig zoals bijvoorbeeld Spreuken 26:4-5 maar de wijze weet in bepaalde omstandigheden hierop de juiste toepassing te maken. In elk geval moeten de omstandigheden voor de waarheid van een bepaalde spreuk onderzocht worden voordat men de juiste toepassing maakt.

In de derde plaats komen veel spreuken voor die beloning en bestraffing weergeven voor het aangezicht des HEEREN. Die de HEERE vreezen ontvangen loon maar die Hem niet vreezen ontvangen straf. Doorgaans beginnen spreuken in dat geval met de uitdrukking "beter ... dan". Bijvoorbeeld Spreuken 19:1: *'De arme, in zijn oprechtheid wandelende, is beter dan de verkeerde van lippen, en die een zot is'*. De waarheid van deze spreuk wordt ondanks moeite en ellende in het begin aan Jozef bevestigd. Hij ging niet in op de verleiding van de vrouw van Potifar, kwam ondanks het betuigen van zijn onschuld en oprechtheid in de gevangenis terecht, werd voor Faraö gesteld en mocht zo in Gods weg door genade een groot volk in het leven behouden.

Overeenkomst en verschil van de Oudtestamentische Wijsheidsliteratuur met die van het Nabije Oosten. Van koning Salomo lezen we in 1 Koningen 4:30 dat de wijsheid die God hem geschonken had groter was dan de wijsheid van al die van het oosten en dan alle wijsheid der Egyptenaren. Eerder dan Salomo is er sprake van verschillende wijzen in het Oude Testament. We noemden reeds Jozef, Bezaleël en Aholiab, wijzen zoals Achitofel, Husaï, de wijze vrouw uit Thekoa, David en anderen. Maar Salomo heeft zijn wijsheid van God Zelf ontvangen. Voor hem en na hem was niemand zo wijs als hij. We mogen veronderstellen dat er aan zijn hof mensen geweest zijn van hoog tot laag die hem geholpen heb-

ben zijn uitspraken, vermaningen en lessen voor het dagelijkse leven op te schrijven onder de inspiratie van de Heilige Geest.

Gegeven dit bovenstaande feit dringt zich de vraag bij ons op of er sprake is van overeenkomst en verschil van de Oudtestamentische wijsheidsliteratuur met die van het Nabije Oosten. En wat dan die eventuele overeenkomst is en waarin het verschil ligt. We willen onze blik eerst richten op de wijsheidsgeschriften van Egypte en vervolgens op die van het Nabije Oosten: Sumerische, Babylonische, Akkadische en Aramese wijsheid.

Egypte is van ouds bekend als een land met veel wijsheidsgeschriften. Het land heeft een oude cultuur vol wijsheid. Er zijn meer dan vijfentwintig geschriften bekend; doorgaans in de literaire vorm van instructies maar ook klachten en biografieën zoals de “vermaning van een vader tot zijn zoon”, de “spreuken van Merikare”, de “leringen van Ptahhotep” en de “onderwijzing van Amenemope”.

De oorspronkelijke term wordt weergegeven door het Egyptische woord “sby3t” dat “instructie” of “onderwijs” betekent. Het veelvuldig gebruikte begrip “ma’at” (Egyptisch: “m3ct”) betekent “orde” en heeft betrekking op de rechte tijd en de rechte maat. Dikwijls is Egyptische wijsheid niet meer dan een zekere slimheid om bij degene die hoger staat in het gevele te komen. En wat de “onderwijzing van Amenemope” betreft er zijn bepaalde overeenkomsten met Spreuken 22:17-24:22 maar de verschillen zijn dermate groot, dat er van afhankelijkheid geen sprake is¹⁹.

We komen nu bij de wijsheidsgeschriften van het Nabije Oosten, vol met Sumerische, Babylonische, Akkadische en Aramese wijsheid. Als voornaamste werken vallen te noemen: de “Sumerische Job”, een mens die zonder schuld in diep lijden gevallen is; “Iudlul bel nemeqi”, “ik zal prijzen de heer der wijsheid (=Marduk: Babylonische afgod); het verhaal van een hoge beambte die door ongeluk wordt getroffen maar onschuldig is; en de zogenaamde “babylonische theodicee” waarin hetzelfde probleem als in de vorige twee behandeld wordt. Het probleem ligt in de verhouding tussen gedrag en beloning en hoe men er “wijs” mee omgaat.

Uit bovenstaande en andere teksten valt op te maken dat deze wijsheidsliteratuur zowel in Egypte als in Mesopotamië geladen is met astrologie, magie, mantiek, mythologie en afgoderij. Dat het er eerder omgaat een goede burger en ambtenaar te zijn die de zogenaamde goden te midden van alle onzekerheden van het menselijke leven op een wijze manier dient dan om een leven voor Gods aangezicht in de vreeze des HEEREN dat het kenmerk is van de Bijbelse wijsheidsliteratuur. Daarmee is heel duidelijk het verschil aangegeven tussen de Oudtestamentische Wijsheidsliteratuur waarin God soeverein is, heerschappij voert en het kwaad overwint en die van het Nabije Oosten; getuige de geschiedenis van Jozef, de Bijbelboeken Esther en Daniël.

De ontwikkeling van de Wijsheidsliteratuur. Hoe is de ontwikkeling van de Wijsheidsliteratuur gegaan? Het antwoord op deze vraag is moeilijk met zekerheid te geven aangezien we er te weinig van weten. Maar ik stel er mij het volgende van voor. En let wel: het is een veronderstelling en ook niet meer dan dat! Ik geef mijn mening graag voor een betere als deze op meer kennis berust. Want hoe leren wij over literatuur? Het eenvoudige antwoord is: in de opvoeding, in schepping en geschiedenis, in gesprekken met anderen en natuurlijk op school! Dat geldt zeker ook voor de Wijsheidsliteratuur.

a. De ontwikkeling van de Wijsheidsliteratuur nemen we allereerst waar in het gezin wanneer ouders hun kinderen opvoeden in de vreeze des HEEREN. We mogen onze kinderen voeden maar hen opvoeden in de vreeze van Gods Naam is nog wat anders. Daar hebben ouders in het bijzonder de HEERE bij nodig. Want opvoeden gaat niet vanzelf. Het kost knieënwerk om de HEERE telkens opnieuw aan te roepen en Hem om genade te bidden voor dit hoge doel.

Maar dat geldt zeker wanneer we ook vandaag onze kinderen willen opvoeden bij het Woord van God. Daar kunnen we het beste zo vroeg mogelijk mee beginnen. Vroege Godsvrucht bewaart voor veel zonden (Prediker 12:1). Daarbij geldt ook de spreuk: woorden wekken maar voorbeelden strekken. Als ouders hun kinderen geen goed voorbeeld van tere Godsvreeze geven, mogen we niet verwachten dat kinderen de HEERE zullen vrezen maar dat dit kwaad erger gedrag veroorzaakt. Opvoeden van kinderen in de vreeze des HEEREN is zeker geen garantie dat onze kinderen zelf ook de HEERE gaan liefhebben en dienen. Het is echter wel de weg waardoor de HEERE

¹⁹ Zie verder pag. 12-13, 81-88 van Drs. A.G. Knevel e.a., Verkenningen in Spreuken en Prediker, Kampen, 1989.

onze pogingen wil zegenen hoe gebrekkig wij het er zelf ook van afbrengen. Daarbij mogen we de HEERE altijd bidden voor onze kinderen ook wanneer ze later hun leven inrichten op een manier die bepaald de onze niet is en waarvan we veel verdriet hebben.

Het Spreukenboek is een betrouwbare gids voor ouders en kinderen. Hoe vaak lezen we niet in deze schatkamer der Wijsheid hoe vaders hun zonen apart nemen en moeders hun kinderen onderwijzen in de weg van het ware geluk (Spreuken 1:8-9; 23:19, 26; 31:26-31). Denk ook aan de vermaningen in de apostolische brieven betreffende het christelijke gezin (Efeze 6:1-4).

b. De ontwikkeling van de Wijsheidsliteratuur nemen we in de tweede plaats waar wanneer we Gods schepping en geschiedenis in ogenschouw nemen. Hoe wonderlijk schoon is dit natuur- en geschiedenisboek (artikel 2 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis)! Sommige Oudtestamentici beweren dat de zaken van Gods verbond en geschiedenis niet in de Wijsheidsliteratuur voorkomen. Ik mag verwijzen naar het vorige hoofdstuk waar ik het tegendeel van deze bewering heb aangetoond.

Wat zijn de kansen groot om kinderen tot wijsheid op te voeden wanneer we ze leren zien hoe mooi God als Schepper alles gemaakt heeft en hoezeer we de hand van God mogen opmerken wanneer we hen de wonderen van de Allerhoogste in de geschiedenis van landen en volken en in het bijzonder ook van ons land en volk duidelijk proberen te maken. Maar daar moeten we dan wel in willen investeren al is het slechts in tijd en geduld. Helaas ontbreekt het in onze dagen bij velen aan deze eigenschappen.

Sommige mensen schijnen zo hemels te zijn dat ze er niet toe komen om de hemelen eens met een gelovig oog te beschouwen. Aan het natuurlijke leven voor Gods aangezicht wordt nauwelijks of hooguit vluchtig gedacht in onze dikwijls zo gecomputeriseerde wereld; veel minder wordt God daarin aanbeden zoals bijvoorbeeld in Psalm 8 terwijl de HEERE Zich wil openbaren in Zijn geschapen wereld, in een eenvoudige bloem die bloeit en in een enkel grasprietje dat groeit. Want Gods wijsheid is in alles op te merken.

Wie zo kijkt naar de natuur, naar de mens met al zijn gedachten ziet een wonderlijke wetenschap als het beginsel der wijsheid (Spreuken 9:10). In elk geval wil de Wijsheidsliteratuur ons leren dat er in elk deel van de schepping meer onderwijs ligt opgesloten dan wij in staat zijn dit met ons gebrekkig verstand eruit op te delven. De geschiedenis van Psalm 19 waarin de hemelen met blijde mond Gods eer en heerlijkheid vertellen is lang want deze hemelen mogen samen met sterren, zon en maan van geslacht tot geslacht Gods wijsheid schilderen opdat niemand te verontschuldigen is.

Door de bril van Gods wijsheid mogen we opmerken dat al het aardse schaduw is van het hemelse en dat al het vergankelijke gelijkenis is van het eeuwige. In de zichtbare dingen liggen eeuwige waarheden. Ze zijn daarin verborgen. Maar die zoekt zal ze vinden, wijs zijn en rijk. De Wijsheidsliteratuur zal daarbij de zoeker zeker helpen. Zo komt deze wedergeboren zoeker bij het gelovig en genadig aanschouwen van de *κοσμος*, kosmos als de wereld in al zijn lengte en breedte uit bij de ene *λογος*, logos, het vleesgeworden Woord van God Jezus Christus, de ware Wijsheid Gods, de Zaligmaker.

c. De ontwikkeling van de Wijsheidsliteratuur nemen we in de derde plaats waar wanneer mensen gesprekken voeren met hun naasten. Tenminste wanneer wij met onze naasten gesprekken voeren over zaken die er werkelijk toe doen en niet over beuzelachtigheden. Een gesprek voeren schijnt in onze dagen zeldzaam te worden. Wij sturen liever een WhatsApp of een email of wat dan ook dan dat we werkelijk met iemand van gedachten wisselen over een belangrijk onderwerp van wezenlijke waarde. Daardoor is het gevaar groot dat we eenzamer worden dan ooit tevoren en dat er bij een overvloed aan communicatiemiddelen geen werkelijke communicatie is. Ik ben geen vijand van sociale media. In bepaalde gevallen kan het goed werken. Wel is het gevaar groot dat als sociale media in plaats komen van een gesprek deze zogeheten sociale media asociaal worden.

De Bijbelse Wijsheidsliteratuur leert ons beter. Ik denk aan Palm 49:5a: *'Ik zal mijn oor neigen tot een spreuk'*. Ik denk aan Psalm 78:2: *'Ik zal mijn mond opendoen met spreuken; ik zal verborgenheden overvloediglijk uitstorten, van oudsher'*. Ik denk aan Markus 9:33 waar de Heiland aan Zijn discipelen vraagt: *'Waarvan hadt gij woorden onder elkander op den weg'*? Toen moesten zij belijden dat ze in woorden waren geweest over wie de meeste zou zijn. En als het daarover gaat

is de minste doorgaans de grote afwezige. In Zijn grote Wijsheid ontdekt Christus Zijn jongeren aan hun egoïstisch gedrag. Door Zijn omgang met Hem hadden ze beter moeten weten. En tenslotte denk ik aan Lukas 24:17 toen de opgestane Christus aan twee van Zijn discipelen op weg naar Emmaüs verscheen en aan hen vroeg: *‘Wat redenen zijn dit, die gij, wandelende, onder elkander verhandelt, en waarom ziet gij droevig?’*

Ik wil met deze voorbeelden zeggen dat het maar niet om ‘t even is waar wij met elkaar over spreken en dat we ook onderweg weleens de beste Ontmoeting mogen hebben die zich laat denken. En tevens dat het ook belangrijk is voor onszelf te mediteren en te verwerken wat we onderweg hebben gehoord. In oude tijden waren er nauwelijks boeken. Toch waren er ook toen wijze mensen die met weinig woorden veel wisten te zeggen; die weinige woorden zijn te vergelijken met *‘gouden appels in zilveren gebeelde schalen’* (Spreuken 25:11).

d. De ontwikkeling van de Wijsheidsliteratuur nemen we in de vierde plaats waar wanneer we op school zijn en onderwijs ontvangen. Vanzelfsprekend geldt dit zowel jongeren als ouderen. Is het hele leven niet één groot leerproces? Ben je ooit uitgeleerd? En dan leer je op die school Wijsheidsliteratuur. Eerder zeiden we al dat het Hebreeuwse woord מִשַׁל een spreuk is of een gelijkenis. Vanuit de twee betekenissen van het Hebreeuwse grondwoord betekent het woord een met nadruk uitgesproken gelijkenis zoals waarmee Christus Zijn gelijkenissen begint: *‘Voorwaar, voorwaar, zeg Ik ulieden’* (Johannes 1:52). De discipelen waren op de school van Christus nooit leerling af.

Ook op de school van de Wijsheidsliteratuur waar Salomo leraar is en de Heilige Geest de hemelse Onderwijzer wordt onderwijs gegeven aan leergierige en gelovige leerlingen die wijs willen worden tot zaligheid. Doorgaans geschiedde dit onderwijs zo mogen we veronderstellen in de vorm van het opgeven van raadsels. De koningin van Scheba kwam om Salomo met raadselen te verzoeken (1 Koningen 10:1-13; 2 Kronieken 9:1-12). Ze ging dus eenvoudig gezegd bij Salomo op school.

We kunnen er slechts naar raden hoe dat onderwijs gegeven werd. Misschien werd aan het hof van Salomo een soort geestelijke wedstrijd gehouden door wijzen als een soort oefening en opscherpen van het verstand om in het oplossen van raadsels en met geestige gezegden elkaar de loef af te steken. Zoiets als plaatsvond in de tijd van de Richteren toen Simson op de dag van zijn huwelijk met een Filistijnse dertig jongelingen met raadsels beproefde (Richteren 14). Natuurlijk geschiedde dit in een ander verband maar ik moest aan dat feit denken. In elk geval behoort bij een spreuk altijd een uitlegger (Spreuken 1:6) zoals op school altijd een meester of jufvrouw is.

Maar zoals gezegd, wij weten niet hoe een en ander toeging. Want we lezen niet in de Bijbel dat er zoiets als een wijsheidsschool bestond. We lezen wel van profetenscholen in de tijd van de grote profeten (2 Koningen 2). We lezen ook van groepen profeten die al musicerend het land doortrokken (1 Samuël 10). Maar we lezen niet van scholen waarop wijze mensen werden gevormd; al is misschien Spreuken 13:14 een aanwijzing. Toch waren er wel wijzen niet alleen bij de volken in het Nabije Oosten maar ook in Israël.

We wezen er al eerder op. En dan denken we toch automatisch aan de hofhouding bij koning Salomo (1 Koningen 4) waar we in de vorige alinea van spraken. We kunnen ook denken aan de hofhouding van koning David (2 Samuël 15-17) en van koning Rehabeam (1 Koningen 12:1-19). Daar vervulden de wijzen in elk geval de rol van adviseurs. Maar bewijzen voor een soort wijsheidsschool hebben we niet of we moeten denken aan Spreuken 14:35 en 16:10-15 al zijn deze teksten slechts vage zinspelingen op zo’n school.

Bij de ontwikkeling van de Wijsheidsliteratuur zijn de Bijbelboeken Ruth en Esther van belang. Sommige rabbijnen laten voor het Bijbelboek Spreuken het Bijbelboek Ruth voorafgaan en het Bijbelboek Esther erop volgen; als het ware om aan te geven dat in Ruth en Esther de Godsvrucht van de huisvrouw uit Spreuken 31:10-31 zichtbaar is geworden. Daarbij noemt het Bijbelboek Esther thema’s als alcoholmisbruik, gepast gedrag bij een koning en trots die ook soms in afgeleide zin voorkomen in het Bijbelboek Spreuken zoals Spreuken 14:35; 16:14-15, 18; 19:12; 20:2; 24:21; 25:6; 29:4; 31:4.

Het doel van de Wijsheidsliteratuur.

Over het doel van de Oudtestamentische Wijsheidsliteratuur kan ik kort zijn. Want welk doel is het anders dan mensen door de vreeze des HEEREN

brengen aan de voet van de ware Wijsheid Jezus Christus om God op die wijze te verheerlijken en groot te maken. Hij moet immers ontvangen alle eer, lof en aanbidding want Hij is het waardig. Zalig wanneer we in alle ootmoed ons dagelijks laten leren door Hem Die de meerdere Salomo is: Christus Jezus, de Wijsheid Gods en Die ons tot Wijsheid geworden is. Dat Zijn Geest in ons hart de dingen schrijve die geschreven zijn in het Bijbelboek Spreuken en dat onze dagelijkse gesprekken levende commentaren zijn op dit boek.